

OILAVIY-HUQUQIY MUNOSABATLARDA ALIMENT MAJBURIYATLARINI BEKOR QILISHNING FUQAROLIK ASOSLARI

Abdibositov Abduqodir Abdurahmon o'g'li

O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi Malaka oshirish

instituti Yuridik fanlar kafedrası o'qituvchisi

E-mail: abduqodirabdibositov@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20811177>

Annotatsiya. Ushbu maqolada oilaviy-huquqiy munosabatlarda aliment majburiyatlarini bekor qilishning fuqarolik-huquqiy tartibga solish asoslari tizimli ravishda tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida ta'minot munosabatlarining shartnomaviy va sud tartibida tugatilishining qonuniy asoslari, shuningdek, yuzaga kelgan aliment qarzlarini fuqarolik qonunchiligi mezonlari negizida tahrirlash hamda bekor qilishning o'ziga xos yuridik jihatlari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: aliment majburiyatlari, fuqarolik qonunchiligi, yuridik fakt, shartnomaviy majburiyat, majburiyatning bekor bo'lishi, aliment qarzi, huquqiy tabiat.

Аннотация. В данной статье системно анализируются гражданско-правовые основы прекращения алиментных обязательств в семейно-правовых отношениях. В процессе исследования освещаются законные основания прекращения алиментных отношений в договорном и судебном порядке, а также специфические юридические аспекты изменения и списания возникшей алиментной задолженности на основе критериев гражданского законодательства.

Ключевые слова: алиментные обязательства, гражданское законодательство, юридический факт, договорное обязательство, прекращение обязательства, алиментная задолженность, правовая природа.

Abstract. This article provides a systemic analysis of the civil law foundations for the termination of alimony obligations in family law relationships. The study highlights the legal grounds for terminating maintenance relations through contractual and judicial procedures, as well as specific legal aspects of modifying and waiving accrued alimony debt based on the criteria of civil legislation.

Key words: alimony obligations, civil legislation, legal fact, contractual obligation, termination of obligation, alimony debt, legal nature.

Oilaviy-huquqiy munosabatlarda aliment majburiyatlari tushunchasi ham ma'naviy, ham qonuniy mas'uliyatni ifodalovchi muhim institut hisoblanadi. Fuqarolik qonunchiligida majburiyatlarning bekor bo'lish asoslari yuridik faktlar

bilan chambarchas bog'liqdir. Shu sababli, aliment majburiyatlarining tugatilishi ham shartnomaviy, ham sud tartibida belgilangan normalar orqali tartibga solinadi. Jamiyat va huquq tizimi rivojlangani sari, moddiy ta'minot munosabatlarini fuqarolik-huquqiy jihatdan tahrirlash hamda ularning qonuniy asoslarini to'g'ri qo'llash dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Oilaviy munosabatlarda aliment majburiyatlarining huquqiy tabiati o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, u oila a'zolarining bir-birlarini moddiy qo'llab-quvvatlashlariga asoslangan muhim huquqiy institutdir. Mazkur munosabatlarni fuqarolik-huquqiy jihatdan tartibga solish asosi huquq sohalarining o'zaro aloqadorligi tizimida namoyon bo'ladi. V.R. Topildiyevning nazariy qarashlariga tayanadigan bo'lsak, fuqarolik huquqida yuridik faktlar majburiyatlarining vujudga kelishi, o'zgarishi va bekor bo'lishining bosh omili bo'lib xizmat qiladi [3]. Ushbu huquqiy yondashuvdan kelib chiqadigan bo'lsak, oila huquqidagi aliment munosabatlari ham ma'lum bir yuridik faktlar, ya'ni qarindoshlik, nikoh yoki qonunda belgilangan boshqa holatlar mavjud bo'lgandagina huquqiy kuchga ega bo'ladi. Binobarin, aliment to'lash majburiyati shunchaki ijtimoiy burch emas, balki qonun bilan mustahkamlangan va fuqarolik-huquqiy normalar bilan muhofaza qilinadigan yuridik majburiyat sifatida tan olinishi lozim.

Huquqshunos A. Asatovning ilmiy qarashlariga ko'ra, amaldagi O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining umumiy normalari, xususan majburiyatlar huquqi prinsiplari oilaviy munosabatlarni tartibga solishda blanket va yo'naltiruvchi xarakterga ega bo'ladi. Oila qonunchiligida to'g'ridan-to'g'ri tartibga solinmagan mulkiy munosabatlarga nisbatan fuqarolik huquqi normalarining o'xshashlik bo'yicha qo'llanilishi moliya-huquqiy barqarorlikni ta'minlaydi [4]. Demak, aliment munosabatlarining iqtisodiy va mulkiy tabiati fuqarolik huquqining shartnoma hamda majburiyat institutlari prinsiplari bilan uyg'unlashgan holda rivojlanadi. O'zbekiston Respublikasi Oila kodeksining 6-moddasida ham oilaviy munosabatlarga nisbatan fuqarolik qonunchiligining qo'llanilishi bevosita belgilab qo'yilgan [1].

Aliment majburiyatlarining huquqiy tabiatini tushunishda huquq sohalarining subyektiv huquqlar hamda iqtisodiy kafolatlar muhofazasidagi o'rnini alohida baholash zarur. Oila a'zolari o'rtasidagi mulkiy munosabatlar fuqarolik muomalasining bir qismi sifatida namoyon bo'lsada, u o'zining qat'iy shaxsiy-huquqiy xarakteri bilan ajralib turadi. Bu tizimda davlat ijtimoiy adolat hamda inson huquqlarini himoya qilish prinsiplaridan kelib chiqib, ta'minotga muhtoj shaxslarning manfaatlarini fuqarolik-huquqiy choralari orqali to'liq kafolatlaydi.

Xususiy-huquqiy munosabatlar nuqtayi nazaridan, aliment majburiyatlarini tartibga solishda qonun ustuvorligi hamda shaxsiy daxlsizlik prinsiplari bosh mezon bo'lishi lozim. Davlatning ijtimoiy funksiyasi har bir shaxsning munosib hayot kechirishi uchun huquqiy makon yaratishni taqozo etadi. Mulkiy munosabatlar dinamikasida aliment institutining mavjudligi jamiyat iqtisodiy negizlarining barqarorligini hamda oila bo'g'inining qonuniy himoyasini ta'minlashda yetakchi huquqiy mexanizm bo'lib xizmat qilishi shubhasizdir.

Aliment to'lash to'g'risidagi shartnomaviy majburiyatlarning bekor bo'lishi o'zining fuqarolik-huquqiy tabiati va oqibatlarini bilan ajralib turuvchi o'ziga xos jarayondir. Mazkur huquqiy institut taraflarning o'zaro xohish-irodasi hamda shartnoma erkinligi prinsiplari asosida shakllanadi. Fuqarolik qonunchiligidagi majburiyat yangilanishi yoki qarzdin voz kechish kabi asoslar shartnomaviy munosabatlarni tugatishda muhim huquqiy vosita bo'lib xizmat qiladi [4]. Aliment to'lash haqidagi shartnoma ham o'z mohiyatiga ko'ra fuqarolik-huquqiy bitim hisoblangani bois, uning bekor bo'lishida nafaqat maxsus oilaviy me'yorlar, balki umummajburiyat huquqi qoidalari ham keng tatbiq etilishi mumkin. Ya'ni, taraflar o'zaro kelishuvga asosan dastlabki ta'minot majburiyatini boshqa ijro usuli bilan almashtirish yoki o'zaro qoniqish hosil qilgan holda shartnomani tugatish huquqiga egadirlar.

Ushbu huquqiy munosabatlarning qonuniy asoslarini tahlil qilishda normativ-huquqiy bazaning o'rnini alohida ta'kidlash lozim. O'zbekiston Respublikasi Oila kodeksining 132-moddasiga muvofiq, aliment to'lash to'g'risidagi kelishuv taraflarning o'zaro roziligi bilan istalgan vaqtda o'zgartirilishi yoki bekor qilinishi mumkin [1]. Har qanday shartnomaviy majburiyatning bekor bo'lish shakli uning tuzilish formati bilan qat'iy mutanosib bo'lishi shart [3]. Demak, aliment shartnomasini bekor qilish to'g'risidagi o'zaro kelishuv ham dastlabki hujjat kabi majburiy tartibda yozma shaklda tuzilib, notarial tarzda tasdiqlanishi talab etiladi. Aks holda, fuqarolik qonunchiligida belgilanganidek, qonuniy shaklga rioya qilmaslik bitimning haqiqiy emasligiga olib keladi [2].

Shartnomaviy aliment majburiyatlarining tugatilishi masalasida subyektlarning huquqiy maqomi va uchinchi shaxslarning manfaatlari himoyasi fuqarolik huquqining eng nozik jihatlaridan biridir. Kelishuv asosida vujudga kelgan majburiyatni bajarishdan bir taraf lama bosh tortishga qonunan yo'l qo'yilmasligi, shartnomaviy intizomning mustahkamligini kafolatlaydi. Agar taraflarning moddiy yoki oilaviy ahvolidagi jiddiy o'zgarishlar yuz bersa va ular kelishuvni bekor qilish bo'yicha o'zaro murosaga kela olmasalar, ushbu masala

sud tartibida hal etiladi. Bunday vaziyatlarda adolat va oqillik mezonlari asosida, voyaga yetmagan yoki ta'minotga muhtoj shaxslarning moddiy huquqlari biron-bir tarzda kamsitilishiga yo'l qo'yilmasligi davlatning huquqiy himoya funksiyasini ifodalaydi.

Xususiy-huquqiy erkinlik doirasida shartnomaviy aliment munosabatlarining tamom bo'lishi, asosan, uning tarkibidagi yuridik faktlarning tugashi yoki muayyan muddatning o'tishi bilan bevosita aloqador bo'ladi. Kelishuvda nazarda tutilgan shartlarning to'liq bajarilishi yoki unda belgilangan muddatning yakunlanishi majburiyatni o'z-o'zidan huquqiy kuchdan qoldiradi. Shuningdek, shartnoma subyektlaridan birining vafot etishi ham ushbu majburiyatni fuqarolik-huquqiy jihatdan butunlay tugatuvchi uzil-kesil fakt hisoblanadi. Kelishuv shartlarini fuqarolik huquqi normalari bilan muvofiqlashtirish jamiyatda mulkiy munosabatlar barqarorligini hamda shartnomaviy hamkorlik madaniyatini yuksaltirishga xizmat qiladi.

Sud tartibida undiriladigan aliment majburiyatlarining tugatilishi hamda yuzaga kelgan qarzni to'lashdan ozod qilish masalalari oila a'zolarining iqtisodiy huquqlarini himoya qilishning yakuniy bosqichidir. Kelishuvga asoslangan shartnomaviy munosabatlardan farqli o'laroq, sud tartibidagi majburiyatlar davlatning majburlash kuchi va qat'iy qonuniy mezonlar vositasida tamom bo'ladi. Oila qonunchiligiga binoan, sud tomonidan belgilangan moddiy ta'minotning to'xtatilishiga bevosita imperativ yuridik faktlar asos bo'ladi. Bular qatoriga aliment oluvchi bolaning voyaga yetishi, u to'liq muomala layoqatiga ega bo'lishi (emansipatsiya) yoki boshqa shaxslar tomonidan farzandlikka olinishi kabi holatlar kiradi. Shuningdek, sobiq er-xotinlar yoki boshqa qarindoshlar o'rtasidagi sud buyrug'iga binoan vujudga kelgan majburiyatlar ham aliment oluvchining mehnat qobiliyati tiklanganda, uning moddiy yordamga muhtojligi barham topganda yoki u yangi nikohga kirganida sud qaroriga asosan bekor qilinadi.

Fuqarolik-huquqiy munosabatlar nuqtayi nazaridan eng murakkab holat – bu yig'ilib qolgan aliment qarzlarini to'lashdan butunlay yoki qisman ozod qilish mexanizmidir. Qonunchilik muayyan shartlar mavjud bo'lganda, qarzdor jismoniy shaxsning huquqiy va iqtisodiy holatini qayta ko'rib chiqish imkonini beradi. Agar sud aliment to'lashi shart bo'lgan otaning yoki onaning uzoq muddatli og'ir kasalligi, nogironlikka duchor bo'lganligi yoxud boshqa uzrli va favqulodda sabablarga ko'ra qarzni to'lashga qodir emasligini aniqlasa, uni ushbu majburiyatdan ozod etishi mumkin. Bu o'rinda sud har bir tarafning moddiy

hamda oilaviy sharoitini mantiqiy andisha va adolat tarozisiga solgan holda uzil-kesil qaror qabul qiladi.

Xulosa qilib aytganda, aliment majburiyatlarining ham shartnomaviy, ham sud tartibida bekor bo'lishi xususiy va ommaviy huquq normalarining o'zaro mutanosibligini ta'minlaydi. Moddiy ta'minot tizimining fuqarolik-huquqiy asoslar doirasida tugatilishi jamiyatda mulkiy barqarorlikni saqlashga hamda har bir subyektning qonuniy manfaatlarini muvozanatda ushlab turishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.O'zbekiston Respublikasining Oila kodeksi. – Toshkent, 2026.
- 2.O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi. – Toshkent, 2026.
- 3.Topildiev V. R. Fuqarolik huquqi. Darslik. Umumiy qism. - Toshkent: Yuridik adabiyotlar publish, 2022-y.
- 4.Asatov A. L. Fuqarolik huquqida majburiyatlarning bekor bo'lishining huquqiy asoslari // Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2024. – Vol. 4, No. 8. – P. 65–70.

